

Emin
Türk
Türk .

DEDE KORKUT HİKAYELERİNDEN "BEĞİL OĞLI EMRENÜN BOYI" NIN TAHLİLİ

Dr. Doğan KAYA

Kızılırmak dergisinin 5. Sayısında Dede Korkut Hikayelerinden "İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyı" nın tahlilini yapmaya çalışmıştık. Bu yazımızda da bir başka hikayenin tahlilini vereceğiz.

Hikayenin tahlilini yaparken, başlıca şu hususlar üzerinde durduk:

1. Sosyal Hayat

- a. Avcılık
- b. Mücadele
- c. Aile-Kadın-Oğul
- d. Töre

2. Maddi Unsurlar

- a. Kıyafet
- b. Mal ve Hediye
- c. Alet ve Eşya
- d. Hayvanlar

3. Manevi Unsurlar

- a. İnsanların karakteristik yapıları
- b. İnanç
- c. Sayı

4. Tabiat

5. Mekân

6. Olay

7. Zaman

1. Sosyal Hayat

a. Avcılık : Dede Korkut Kitabı'nda avcılığın insanlar için sadece bir geçim vasıtası değil, eğlenme ve terbiye vasıtası olarak da karışımıza çıktığı görülür. Avcılık, göçebe insanı için ok atmada, yay kullanmada ve ata binmede kendini göstermesi bakımından iyi bir vesiledir.

(Hikâyede bey, maiyetindeki adamları alıp ava çıkar. Avda yabani geyik veya boğa avlanır.)

(Hikâye kahramanlarından Begil, iyi bir avcıdır. Avladığı hayvan semiz ise boğazlar, şayet zayıf ise kulağını delip serbest bırakır.)

Üç yüz altmış altı alp ava binse, kanlu geyik üzerine yortıysa olsa, Begil ne yay kurar idi, ne oh atar idi, buğanun sığınun boynına atar idi, çekip turgurur idi. Aruk olsa kulağın deler idi ayda bellü olsun diyü, amma semüz olsa boğazlar idi. Eğer bigler geyik olba kulağı delük olsa Begil sevincidür diyü Begile gönderürler idi. (s.93)*

(b. Mücadele: Hikâyelerin pek çoğunda yer alan düşmanla mücadele motifine bu hikâyede de rastlarız.)

Düşman, Oğuz'a saldıracağı zaman onun zayıf bir amını kollar. Sözgelisi; Begil, ayağını kırıp kuvvetten düşünce bunu fırsat bilir, üzerine asker gönderir. Savaş "Din-i Muhammed" uğruna yapılır.

Baba ne söylersin ne aydursun?

.....

Ala gözlü üç yüz yiğidin mana virgil yoldaşlığı
Din-i Muhammed yoluna dürişeyim senün-içün. (s. 96-97)

(Mücadele, genellikle önce iki kişi arasında olur. Vuruşmaya başlamadan önce iki taraf birbirine moral bozucu ve gurur kırıcı sözler söylerler.)

...oğlana kâfir soylamış, görelim ne soylamış:

Aydur:

Oğlan oğlan ay oğlan

Haramzada oğlan

Altında al aygırı aruk oğlan

Kara polat öz kılıcı gedik oğlan

Elindeki slinisi sınık oğlan

Ağ tozlu yayı gide oğlan

Yanındağı yoldaşları çıplak oğlan

Karanguluça gözleri çöngü oğlan

Şöklı melik sana katı pusdi

Meydandaki şol oğlanı tutun

* Verilen örneklerdeki sayfa numaraları şu esere aittir: Maherrem ERGİN, Dede Korkut Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.

*Karusından ağ ellerin bağlan
Gafillüçe görklü başın kesün
Alça kanın yir yüzine tökün didi
Ağ sakallu Baban var ise ağlatmagıl
Yalunuz yiğit alp olmaz
Yavşan dibi berk olmaz
Kadası yetmiş kavat ağı kavat
Kayıda dön bakalım. (s.97-98)*

Begil'in oğlunun cevabı ise şöyledir:

*Herze merze söyleme mere itüm kâfir
Altumda al aygurum ne beğenmezsın
Seni gördi oynar
Egnümdeki demür tonum çignüm kısar
Kara polat öz kılıcum kanın toğrar
Kargu talı sünüm ne beğenmezsın
Göksün delüp göğë pırlar
Ağca tozlu katı yayum zarı zarı inler
Sadaka ohum kişin deler
Yanumda yiğitlerüm savaş diler
Alp ere korku virmek ayıb olur
Berü gelgil mere kafir dürişelüm (s.98)*

İki kişi arasında yapılan mücadele bazan geceye kadar sürer.

Giceye kadar cenk ide-y-idük (s.98)

Çarpışma sırasında iki tarafın askeri neticeyi bekler.

c. Aile-Kadın-Oğul: Oğuzlarda aile hayatı çok sıkı bağlarla birbirine bağlanmıştır. Sevgi, sadakat, itaat, yardımlaşma bu bağlardan bazılarıdır.

Kadın, erkeğine karşı daima sadıktır; çok zaman "Ak yüzlü"dür:

*Göz açuban gördüğüm
Könül verip sevdiğim (s.93)*

İfadelerinden anlaşıldığına göre kadının ilk ve tek sevgilisi kendi erkeğidir. Kimi zaman erkeğinin zor durumla karşı karşıya kalmasında fikirlerini söyler, ona yardımcı olur. Sözgelisi; Han'ın yanından canı sıkılmış olarak evine dönen Begil'e, ava gitmesini, belki bu surette teskin olabileceğini söyler, o da kabul eder.

Kadın, erkek kadar sır tutmasını bilmez. Begil'in karısı, kocasının avda bacağı kırıldığını öğrenir. Kısa zamanda bunu herkes duyar. Halbuki Begil durumu günlerce bildirmez. Zira düşmanlarının bunu duyup kötülük yapacağını düşünür.

Ailede önemli bir rolü bulunan oğul ise, babanın biricik varlığıdır. Oğulun babaya olan sevgi ve saygısı sonsuzdur. Avda bacağı kıran babasını karşılayıp eve getirir ve yatağına yatırır. Bunu, kimseye söylemez.

Oğul, yiğitlikte babası gibi olmayı arzular. Bunu göstermek için fırsatları değerlendirir. Nitekim, kâfirin kendisine baskın düzenleyeceğini haber alan Begil, oğlunu, yardım etmesi için Bayındır Han'ın yanına göndermek ister. Fakat oğlu, yardım çağırmayı gereksiz görür ve düşmanı kendisinin karşılamak istediğini söyler. Oğlunun dediği olur ve çocuk düşmanı alt eder.

d. Töre: Büyük merasimlerde İç Oğuz'un ve Dış Oğuz'un Bayındır Han'ın etrafında toplanması adettir.

Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmuş idi. Ağ ban ivini kara yirün üzerine dikdürmüş idi. Ala sayvan göz yüzine aşanmış idi. Bin yirde ipek halıçası döşenmiş idi. İç Oğuz Tay Oğuz bigleri yıgnak olmuş idi. (s.92)

... ağ alınlı Bayındır Hanun bigler bigisi Salur Kazan, kardaşı Kara Göne, Dönebilmek Düllek Evren, Düzenoğlu Alp Rüstem, boz atlu Beyrek, Begilün ivinde içerler idi. (s.98-99)

Begil zafer kazanan "ağca yüzülü oğluna ağca koyun şölen" verir, yayla ve koç hediye eder. Hediye alan kişi, yer öperek tazim eyler: *Kalktı yir öpdi*" (s.93)

Oğuz toplumunda Bayındır Han'a itaat ve sadakat esastır. Sözelgesi Begil, Han'ın arzusu üzerine obasını toplayıp sınır şehri Gence'ye gidiyor ve yıllarca orada düşmanın akınlarına engel oluyor. Han kendisini çağırduğunda da atına atlayıp en kısa zamanda istenilen yere varıyor. Aynı şekilde bey de maiyetini gözetip korur. "Ala gözli biglerin ohşamazsın" sözünde bu menfi durumun yadığı görülmüşür.

Beyin yiğitlerini alıp ava çıkması da Oğuzların bir başka geleneğidir. Avlanan hayvanın eti davetlilere ikram edilir. Davetlilerin üç gün misafir edilmesi adettir.

2. Maddi Unsurlar

a)Kıyafet: İncelediğimiz hikâyede kadın kıyafetleri ile ilgili olarak herhangi bir tespitimiz olmadı. Ancak erkeklerin kaftan, cübbe, sırmalı elbise gibi giyecekler giydikleri görülmektedir.

Egnünde altun ışuk cübbesi yok (s. 94)

Kaftanı altından ayağın berk sardı (s.94)

Erkekler savaşta zırh giyer.

Egnündeki demir tonun Begil'ündür Begil kanı (s.98)

Bayındır Han, düşmanı yenen Begil'in oğluna, cübbe, çuha, sırmalı elbise giydirir.

Oğlın aldı, Bayındır Han'ın divanına vardı. El öpdü. Padişah, Kazan oğlı Uruz'un sağ yanında ana yir gösterdi. Cübbe, çuğa, çırgap geyürdi.(s. 100)

Bunun yanında hikâyede kâfirlerin kara elbise giydiklerinden söz edilmektedir.

Kara tonlu kafirlere uğradun mı (s. 94)

b. Mal ve Hediye: Göçebe medeniyetini yaşayan Oğuzların servetini, genellikle hayvanlar meydana getirir. İncelemeye çalıştığımız bu hikâyede, mevzu ile ilgili olarak şunları tespit ettik.

Bayındır Han, huzuruna gelen Begil'e kaftan ve harçlık verir, at hediye eder.

...Han dahi Begil'i konukladı, yahşı at, kaftan, vafır kılıç virdi. (s. 93)

Begil zafer kazanan oğluna çeşitli hediyeler verir, gelin getirir.

Karşı yatan kara tağdan oğlana yaylak virdi. Kara koçu yüğrük atdan tavla virdi. ... ala gözlü oğluna al duvaklı gelin aldı. (s. 100)

Oğuzlar zafer kazandıkları düşmanlarını haraca bağlarlar. Onlar da her yıl altın akçe haraç gönderir. Ancak bir seferinde bunun yerine at, kılıç ve çomak gönderirler.

c) Alet ve Eşyalar: Hikayede yer alan alet ve eşyalar genellikle savaşla ilgilidir. Kılıç, miğfer (ışuk), ok, okluk, yay, mızrak, gürz, kalkan gibi... Ayrıca bir yerde de ipek halıçadan söz edilmiştir.

Bin yerde ipek halıçası döşenmiş idi. (s. 92)

Kara polat öz kılıcun mana virgil. (s. 97)

Kara polat öz kılıcı gedik oğlan. (s. 97)

Kargu talı süünü mana virgil. (s. 97)

Ağ yeleklü ötkün ohun (= Ak tüylü delici ok) gide oğlan. (s. 97)

Ağ tozlu yay (=Ak kirişli yay) gez çıkarup. (s. 97)

Haman bilüğinden (okluğundan) gez çıkarip. (s. 94)

Eğnünde altun ışıık(miğfer, tolga) cübbesi yok. (s. 94)

Altı perlü gürzünü ele aldı. (s. 94)

Oğlan kalkanını gürzek karşı tutdı. (s. 99)

Kalkanın uvattı, tuğulgasını boğradı. (s. 99)

d. Hayvanlar: "Begil Oğlu Emrenin Boyı"nda at, boğa, koç, şahin, yabani geyik gibi hayvanların adları geçmektedir. Bunlardan boğa ve geyikten, av hayvanları olmaları dolayısıyla söz edilmiştir. Şahin ise benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Sıçrayıp şahin gibi kafirin boğazın ele aldı. (s. 99)

Begil oğluna koç hediye eder, akça koyunu şölenlik verir.

"Kara koçu yigrük atdan tavla virdi. Ağça yüzlü oğluna ağça koyun şöleni virdi. (s. 100)

Hikayede en çok at ve aygırdan söz edilmiştir. Bundan göçebe kültüründe atın ne derece önemli bir hayvan olduğu neticesi ortaya çıkmaktadır. Zaferin kazanmasında, kahraman kadar, atın da rolü büyüktür. Hatta bazen kahramandan daha fazla rol oynar. Sözgelisi; Begil'in avdaki başarısını Kazan Han, ata bağlar.

Kazan big aydur: Bu hüner atun mıdır, erün midür? Hanım eründür didiler. Han aydur: Yok, at işlemese er öginmez, hüner atundur didi. (s. 93)

Oğuzların hayatında iyi cins at önemli yer tutar. Atın doğumu, bakımı, büyütilmesi maharet ister. Zamanla insanla at o kadar kaynaşır ki, yeri geldiğinde at sahibini tehlikelerden haberdar eder.

Al aygır kaçan kim yağı kohusun alsa ayağın yire döğer idi, tozi göge çıkarıdi. (s. 97)

Atın sahibini tehlikeden haberdar etmesi hususunda Abdülkadir İnan, "Eski Türk Dini Tarihi" eserinde şunları söylüyor:

"Sahibini uyandırma, uyarma motifi aşağı yukarı bütün Türk destanlarında vardır. Kazakların Er Targın destanlarının kahramanı Targın'a, Tarlan adlı atı düşmanın yaklaştığını haber veriyor. Yine Kazak kahramanlarından Kütübar Batır'ın kızıl atı düşmanın geldiğini sahibine haber vermek için dövünür, toprağı havaya kaldırır." (İnan, 1976; 158)

Abdülkadir İnan, aynı eserinde at konusunda bizlere şu bilgileri veriyor:

Dede Korkut hikâyelerinde, bütün Türk destanlarında olduğu gibi at, kahramanın en yakın arkadaşıdır. Kahramanlar öldükten sonra bile atlarından ayrılmak istemiyorlar. Eski Türkler ölen kahramanlarını silahları ve savaş atlarıyla beraber gömüyorlardı. İslâmiyet'in kabulünden sonra ise, atını boğazlayıp aşını vermekle yetindiler. (İnan, 1976; 155-156)

Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I, adlı eserinde hayvanlarla ilgili olarak görüşlerini şöyle açıklar:

Göçebeler, ehli hayvanları beslemekle ve avcılıkla geçinirler. Bu medeniyet tarzında, hayvanların sadece bir geçim vasıtası olmakla kalmayarak, sosyal hayatın diğer sahalarına da tesir ettiği görülüyor... O, ekonomik hayatın esasını teşkil ettiği gibi kültür hayatında da merkezi bir rol oynuyor." (Kaplan, 1976; 55-56)

3. Manevi Unsurlar

a. İnsanların karakteristik yapıları: Dede Korkut Kitabı'ndaki diğer hikâyelerde olduğu gibi Begil Oğlu Emrenün Boyı'nda da kişiler atıyla, kılıcıyla, ok atmasıyla, yay kurmasıyla övünür.

*Çün av yarağı oldu, kim attın öger, kim kalcın, kim çeküp oh atmağın
öger. (s. 93)*

Hikâyedeki kişiler gururludur. Gururları ile oynandığında tepki göstermekten geri kalmazlar. Sözgelisi; avda gösterdiği başarıların klişümsenmesi Begil'i üzer. Begil, bunun üzerine derhal Han'ın katından ayrılıp evine gider.

Erkekler basiret sahibidirler, sır tutmasını bilir. Bunun yanında kadınlar ileride olacakları pek kestiremez. Begil, ayağının kırıldığının karısından saklar, sebebi de bu sırrı düşmanın bilmemesidir. Karısının ısrarı karşısında hastalığını söyler, ne var ki, düşman bunu haber alır ve saldırı düzenler.

Oğul, babaya özenir. Yiğit olduğunu ispatlamak için fırsatları değerlendirir. "Kara donlu kâfir"le karşılaşır onu yener. Babası bunun üzerine oğlunu mükâfatlandırır.

Düşman ise zâlimdir. Yenemediği Oğuzları, zayıf anlarını gözleyerek, gafil avlayarak yenmeyi düşünür.

b. İnanç: Dede Korkut Kitabı'nda Müslüman bir Oğuz toplumu bulmaktayız. İnancı saf ve samimidir. Mücadelelerini "Din-i Muhammed" için yaparlar. Oarda kaldıklarında "âlemleri yokdan ver iden " (s. 99) Allah'a sığınıp ondan yardım dilerler.

...oğlan zebun oldu. Allah Ta'alaya yalvarıp soylamış görelim niçe soylamış:

Aydur:

Yücelerden yücesin yüce Tanrı

Kimse bilmez niçesin görklü Tanrı

Sen Adem'e tac urdun

Şeytana la'net kıldım

Bir suçtan ötürü dergâhtan sürdün

İbrahim'i tutturdun

Hanam göne çolgadun

Götürüp oda atturdun

Odi bostan kıldun

Birliğüne sığındum

Aziz Allah hocam mana meded. (s. 99)

Buna mukabil kâfirler ise putperesttir.

Hikâyenin düzüp koşucusu olan Dede Korkut, hikâyenin sonunda ortaya çıkar ve Allah'a şöyle yakarıшта bulunur:

Yöm vireyim hanum: Yirlü kara tağların yıkılmasun, kölgelüçe kaba ağacın kesülmesün, Allah viren ümidün üzilmesün, günahunuzu adı görklü Muhammed'e bağışlasun hanum hey? (s. 100)

Oğuzlardaki inanca göre, "padişahlar Tanrının kölgesidür, padişahına asi olanın işi rat gelmez." (s.94)

c. Sayı: Hikayede 3, 5, 9, 40, 72, 90, 100, 300 ve 366 gibi bazı sayılara rastlamaktayız. Bu sayılar hikayede söyle yer almaktadır:

- 3 gün misafir olma
- 3 nesnenin (at, kılıç, çomak) haraç gelmesi
- Avda iken ayağını kıran Begil'in 3 günde evine gelmesi
- Begil evde hasta yatması ve 5 gün divana çıkmaması
- 9 tülmen Gürcistan'ın haracının gelmesi
- Allah'ın kafir karşısında güçsüz kalan Begil'in oğluna "Cebrail vasıtasıyla 40 er kuvveti vermesi
- Kafirin 72 puthanesinin bulunması
- Begil'in oğlunun okluğunda 90 okun bulunması
- Tekür'ün 100 asker seçip Begil'in oğlunun üzerine göndermesi
- Begil'in 300 yigidinin bulunması
- 366 alpin ava gitmesi

4. Tabiat

Dede Korkut Kitabı'nda göçebe bir Türk toplumu bulmaktayız. Göçebe toplumun tabiatla iç içe olması gayet tabiidir. Dağ, orman, su, kaya, ırmak gibi tabiat unsurları hemen her hikâyede yer almıştır. Bu hikâyede de "Arku Bili Ala Tağ", "Akandılı (=Akantılı) görklü su", "Arkıru yatan ala tağ", "Kara tağlar öni..." gibi arazi parçaları muhtelif vesilelerle dile getirilmiştir.

5. Mekan

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Oğuz Türklerinin Gence'de ikamet ettiğini, kâfirlerin ise Gürcistan'da bulunduğunu görmekteyiz.

6. Olay

Begil adlı Oğuz beyinin ayağını kırması, düşmanın bunu haber alması ve saldırıya hazırlanması, Begil'in oğlunun düşmanı yenmesi olarak görülmektedir.

7. Zaman

İnsan hayatının belli bir devresi ele almıştır. Türk Edebiyatının en büyük abidelerinden ve Türk Dilinin en güzel eserlerinden biri olan Dede Korkut Hikayeleri, kültürel değerler itibariyle hazine niteliğindedir. Bu hazineye sahip çıkmak, onları okumak, bilmek, öğretmek ve yaşatmakla olur. Bugün bile Dede Korkut Hikâyelerinden almamız gereken o kadar çok ders var ki... Dileriz yeni nesil haberdar olur....

Kaynakça:

- ERGİN, Muharrem (1964), **Dede Korkut Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- İNAN, Abdulkadir (1976), **Eski Türk Dini Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet (1976) **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmaları I**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

DEDE KORKUT'UN DELİLERİ

The Crazy Heroes of Dede Korkut

Les fous de Dede Korkut

İsa KOCAKAPLAN*

ÖZET

Bu makalede, Türk Edebiyatının önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabında yer alan "deli" unvanlı tipler üzerinde durulacaktır. Söz konusu tipler ve davranış biçimleri ekseninde, "alp" tipinden "alperen" tipine geçişi gösteren ip uçları değerlendirilecektir.

Dede Korkut hikayeleri İslam öncesi alp tipinden, İslam sonrası alp-eren tipine geçişi gösteren ilginç örnekleri taşımaktadır. Bu hikayelerde "deli" kelimesi "kendi gücüne aşırı şekilde güvenen ve korkusuzca -bazen şüursuzca- hareket eden kahramanlara verilen bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Deli Dumrul ve Deli Karçar örneklerinde görüldüğü üzere onların maddi güçleri, kendilerini aşan bir manevi güç tarafından denetim altına alınır.

Hikâyelerdeki bu tercihin, toplumda güç sahibi olanlarda, kendilerinden güçsüz kimselere karşı adaletli davranma duygusunu geliştirme amacına yönelik olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler

Deli, Dede Korkut, Deli Dumrul, Deli Karçar, Deli Dündar, Deli Evren, Deli Karabudak

ABSTRACT

In this article, we're going to dwell upon the type of heroes called "deli" (brave, hero, mad, crazy) as featured in Dede Korkut, one of the most important tomes of Turkish Literature. We're going to evaluate the clues showing the transition from the "heroic/alp" type to the "heroic-dervish/alperen" type on the abovementioned axis of types and their ways of behaviour.

Dede Korkut stories include interesting samples which show the transition from heroic/alp type before Islam to heroic-dervish/alperen type after Islam. In these stories the word "deli" denotes the title which is given to the heroes who have overconfidence in their own power and behave fearlessly, and at times unconsciously. But in the examples of Deli Dumrul and Deli Karçar their physical power is controlled by a spiritual power which is beyond their control. It's possible to say that this preference in these stories aims to incline people with high status in society to behave justly toward the people with less power than themselves.

Key Words

Deli (brave, hero, mad, crazy), Dede Korkut, Deli Dumrul, Deli Karçar, Deli Dündar, Deli Evren, Deli Karabudak

Deli kelimesi, Türkçenin en eski kelimelerinden biridir. Kağarlı'da "telü, tilwe" şeklinde geçmekte ve "deli, ahmak" şeklinde anlamlandırılmaktadır. (Besim Atalay, C. I- 426, C III- 156/232)

Sonraki yüzyıllarda bu kelime Türkçe tarafından çok sevilmiş ve çeşitli deyimlerde kullanılır olmuştur. Elbette kelimenin anlam çeşitliliği de giderek artmıştır. Kelimenin ilk anlamı olan "aklını kaçırmış, akılnı kaybetmiş, çılgın" gibi karşılıklar de-

yimleşmelerle beraber mecazlar kazanmaya başlamıştır. "Sözünde ve hareketlerinde pervası olmayan, ateşli, atılgan, coşkulu" anlamları yanında; "bir şeye aşırı düşkün, aşırı meraklı, aşırı bağ" anlamlarını karıştıracak "kitap delisi, oyun delisi" gibi iye-lik grupları oluşmuştur. Kelime günümüzde de bütün Türk dillerinde tarihi şekline yakın olarak yaşamakta ve kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde "däli" (açık e ile), Başkurlarda "tili", Kazaklarda "del-

* İstanbul Kültür Üniversitesi Öğretim Görevlisi

kuh", Kırgızlarda "deli, delbe", Özbeklerde "telbū", Tatarlarda "tīli", Türkmenlerde "dāli", Uygurlarda "dālli, tālvā" telaffuzları ile geçerliliğini sürdürmektedir.

"Deli" kelimesi ile yapılmış deyimler ise son derece fazladır:

Delinin eline değnek vermek, delinin zoruna bakmak, deliye her gün bayram olmak, ne oldum delisi olmak, deli alacası, delibalta, delibozuk, delibal, deli divane olmak, delidolu, deliduman, deli etmek, deli fişek, deli gömleği, deli gönül, deli gülâbiciliği etmek, deli kızın çeyizi/bohçası, deliye pösteği saydırmak, deli kız düğün etmiş kendi baş köşeye geçmiş, deli deliyi görünce değneğini saklar, akıllı düşünene kadar deli dağlar aşar gibi pek çok deyim ve atasözü bu kelimenin dildeki ve sosyal hayatta kullanım alanının genişliğini gösterir.

Osmanlı döneminde kurulan bazı birliklere, kurucuları tarafından "Deliller" adı verilmesine rağmen, halk onu benimsemeyerek, birliklerin adını "Deliler" şeklinde telaffuz edip galat-ı meşhur hâline getirmekte ısrar etmiş ve bunu da başarmıştır. (M. Zeki Pakalın, C.I) Zira "delil (öncü)" birliklerinin yaptığı işler delilere yakışacak özellikler taşımaktaydı. Ancak Uzunçarşılı bu birliklerin adının başlangıçta "Deli" olarak belirlendiği, sonradan bozularak "Delil" hâline geldiği kanaatindedir.

Deliler 15. yüzyılın sonlarında Rumeli'de kurulmuştu. Birliklerde Türk, Boşnak, Hırvat ve Sırp asıllı askerler yer alıyordu. Bunlar Rumeli Beylerbeyi ve Serhat Beylerinin yanında yer bulunuyorlar ve en tehlikeli görevlere gözlerini kırpmadan gidiyorlardı. Gözünü budaktan esirgemeyen bu korkusuz askerler, 17. yüzyılda halk arasında efsaneleri söylenir hâle gelmişlerdi. Onların kılık-kıyafetleri de kendilerine verilen isme uygun düşüyordu. Silahları eğri pala, kalkan ve bozdoğan (gürz) oluşuyordu. Kalkanları kuş tüyleri ile süslü idi. Başlarında pars veya benekli sırtlan derisinden yapılmış ve üzerinde kartal tü-

yü takılı bir külahları vardı. Elbiseleri aslan, kaplan veya tilki postundan olurdu. Şalvarları ise ayı veya kurt derisinden idi. Ayaklarında sivri burunlu ve mahmuzlu bir çizme bulunurdu.

50-60 kişilik deliler grubu bir "bayrak" sayılırdı. Bir kaç bayraklık gruba ise "delibaşı" kumanda ederdi. 19. yüzyıl başlarında bozulan ve ayaklanmalar çıkaran deliler, 1829 yılında Sultan II. Mahmut tarafından ortadan kaldırıldı. Deli İlahi, Kocabaşı ve Delibaşı İsmail deli ayaklanmalarına önderlik eden ünlü delilerdendir. Delibaşı İsmail III. Selim'in yenilik hareketlerine karşı çıkmış ve bu sırada Konya'ya vali olarak tayin edilen Kadi Abdurrahman Paşayı şehre sokmamıştır.

Yani başlangıçta gözüpek yiğitlerden oluşan ve düşmana korkulu rüyalar gördüren bir teşkilat, işlevini yitirince içinde doğduğu ülkeye zarar verir hâle gelmiştir. Ama bugün "deliler" denildiğinde yine başlangıçtaki o gözüpek yiğitlerden oluşan ocak hatıra gelmektedir.

Dede Korkut'un delileri de Osmanlı'daki deli birliklerini oluşturan "deliler" bölümünde değerlendirilebilir. Deli Dumrul, Deli Karçar, Deli Dündar, Deli Evren ve Deli Karabudak Oğuz'un gözünü budaktan esirgemeyen gözüpek yiğitleridir ve her birinin ayrı hikâyesi vardır. Kimisi Azrail'e kafa tutar, kimisi kalın Oğuz beğlerinin saygıda kusur etmediği Dede Korkut'u attan ata sıçratarak kovalar.

Ve bu delilerin hepsi, akıllıların düşünmekten yapmaya başlayamadıkları işleri göz açıp kapayana kadar tamamlarlar. Akıllının "Acaba nasıl aşarım?" diye düşündüğü yüce dağları göz açıp kapayana kadar aşarlar, akıllının varmayı akıldan bile geçiremeyeceği kapıları ardına kadar açarlar.

Adam Ejderhası Deli Dumrul

Dede Korkut'un en meşhur delisi Deli Dumrul'dur. Bu deli yiğit, deliliğini, ününün yayılması (reklâm) amacı ile kullan-

maktadır. Kuru bir çayın üzerine köprü yapmış, geçenden otuz üç akça, geçmeyenden ise döğe döğe kırk akça almaktadır. Bunu niçin yaptığını Dede Korkut'tan dinleyelim:

"Bunu niçin böyle ederidi? Anun için ki menden deli, menden güçlü er var mıdur ki çka menümile savaşa deridi. Menüm erligüm, bahadırılığüm, cılasunlugüm, yigitligüm Ruma Şama gide çavlıana deridi." (Gökyay, s.75)

Bu hikâyede delilik güç, kuvvet, gözünü budaktan esirgememek yani korkusuzluk anlamında kullanılmıştır. Deli Dumrul deli akan bir sel gibidir. Gücünü ve arzularını kontrol etmeyi bilmez. Onun tek amacı ütünün her yerde duyulmasıdır. Halbuki böyle bir güç makbul değildir. Zira insanı kibre götürür. Halbuki yine Dede Korkut kavlince, "Tekebbürlük eyleyen Hak Taalâ sevmez." Öyleyse bu maddi gücün denetim altına alınması, ona çeki düzen verilmesi gereklidir. Maddî bakımdan zirveye ulaşmış bir gücü ise ancak manevî kuvvetler denetim altına alabilir. Bu noktada hikâyede devreye "al kanatlı Azrail" girer. Deli Dumrul'un göğsünün üzerine basıp konduğu vakit, Deli'nin başı bunalır, göğsü daralır. Dumrul o zaman Azrail'in kendinden güçlü olduğunu anlar ve canını bağışlaması için yalvarmaya başlar. Azrail, Deli Dumrul'a gerçek sebebi gösterir. O, bir emir kuludur, can alıp veren Allah Taalâ'dır. Allah'ın Azrail yoluyla Deli Dumrul'a ulaşan "Kendi canı yerine can bulsun, onun canını bağışlayayım." buyruğu ve Deli Dumrul'un kendi canı yerine can aramaya başlaması, maddî gücün manevî gücün hakimiyetine girdiğini gösterir. Hiç kimse gücünü denetimsiz kullanamaz. "Hak, kuvvetlinin değil, haklıındır." anlayışı hakim olur.

Babasından ve annesinden kendi canı yerine can vermelerini isteyen Deli Dumrul'un onlardan red cevabı alması "can"nın, taşıyanı için ne kadar kıymetli olduğunu

gösterir. Herkesin canı kendi için kıymetlidir. Öyle ise "kimse kimsenin canı ile oynamamalıdır." Kişi kendi maddî gücü ile mağrur olmalıdır. "Mağrurlanma Padişahım, senden büyük Allah var." sözü yüzyıllar boyu bunun için söylenmiştir.

Sonunda karısının Deli Dumrul için canını vermeye razı olması, aile bağlarının ve aşkın gücünü gösterir. Neticede aşk da manevî bir duygudur. Seveni, sevdiği için canından geçirir. Deli Dumrul'un hatunu:

Senün o muhanat anan baban
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar
Arş tanığ olsun Kürsi tanığ olsun
Kadir Tanrı tanığ olsun
Menüm canım senün canuna kurban olsun
(Gökyay, 81)

derken bütün benliğini kaplayan aşk hâlinin ardından konuşur. Azrail tam hatununun canını alacakken Deli Dumrul'un yakarışı tevbe özelliği taşımakla beraber, onu saran aşk duygusunun da eseridir. Böylece Deli Dumrul aşkın yani manevî bir hâlin kudretini görmüş ve itaat etmeyi öğrenmiştir. Kendi gücüne "delice" güvenmenin ve bu yolla insanlara zarar vermenin acısını bizzat kendi nefsinde yaşamıştır. Adam Ejderhası Deli Dumrul'un "Bilge Dumrul" a dönüştüğünü gösteren yakarışı buraya alıyoruz:

"Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Görklü Tanrı
Çok cahiller seni
Gökde arar, yerde ister
Sen hod müminlerin gönlündesin
Dayım duran Cebbar Tanrı
Ulu yollar üzerine
İmaretler yapayım senün için
Ac görsem doyurayım senün için
Yalıncağ görsem donadayım senün için
Alurısan ikimizün canın bile algıl
Korısan ikimizün canın bile kagıl
Keremi çok Kadir Tanrı
(Gökyay, 82)

Deli Dumrul, hikâyenin sonunda Oğuzun temel değerleri ile buluşur. Hikâyeler incelendiğinde, Oğuz Beglerinin halka hizmet için imaretler yapma, açları doyurma, çıplakları giydirmeye gibi ta Göktürk Yazıtlarından gelen temel değerleri yaşattıkları görülür.¹

Bu değerlerle buluşmak demek, güçlü delice değil, insanların yararına kullanmak demektir. Bir de aile bütünlüğü ve eşler arasındaki derin aşk söz konusu olunca Tanrı Taala, Deli Dumrul ile eşine 140 yıl daha ömür verir.

Dede Korkut'un adına müstakil destan düzdüğü bu delisi hakkındaki sözlerimizi Mehmet Kaplan'ın değerlendirmesi ile bağlayalım:

"Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesi dejenere olmaya yüz tutmuş alp tipinin, İslamiyet'in getirdiği manevi kuvvet karşısında mağlubiyetini gösteren en güzel hikâyelerden birisidir." (Kaplan, s.60)

Kıyan Selçük Oğlu Deli Dünder

Kıyan Selçük, Dış Oğuzun beyi/Aruz Koca'nın oğlu, Tpeğüz'ü öldüren Basat'ın da kardeşidir. Bu durumda onun oğlu olan Deli Dünder de Aruz Koca'nın torunu ve Basat'ın da yeğeni olmaktadır. Kazılık Koca Oğlu Yeğenek hikâyesinde Dünder'in Demirkapı Derbendinde beylik yaptığı belirtilir. Yirmi dört sancak beyinden biridir.

Alplar başı Kazan Beğin evini yağmalayan, karısını, anasını ve oğlunu tutsak alan Şöklü Melik karşısında, Kazan Beğin imdadına ilk koşan Kazan Beğin kardeşi Kara Güne'dir. İkinci yiğit "Demirkapı Derbendindeki demür kapuyu depüp alan, altmış tutam ala gönderinin ucunda er böğürden, Kazan gibi pehlivanı üç kez atdan yıkan Kıyan Selçük oğlu Delü Dünder olur."

Beyrek, Bayburd hisarının beği tarafından esir alınıp götürüldüğünde ağ çıkıp kara giyen yoldaşları arasında Deli Dünder de vardır. Bayburd önlerinde yapılan cenkte Kara Tekür Melik'i kılıçla atından düşürüp başını kesen Deli Dünder'dir.

Deli Dünder hikâyelerde alp yöntemiyle öne çıkmakta, kendisine delilik sıfatı acımasızlığı ve gözünü budaktan esirgemeyişi dolayısıyla verilmiş görünmektedir. Oğuzun baş kesmiş, kan dökmüş en saygın yiğitlerinden birisidir.

Beğ Yeğenek, on altı yıldır Düzmürd kalesinde tutsak olan babası Kazılık Koca'yı kurtarmak için Bayındır Handan asker istediğinde, onun yanına katıldığı beglerden birisi de Deli Dünder'dir.

Düzmürd Kalesinin tekfurı son derece savaştı bir kişidir. Öyle ki Dede Korkut'un iri yapılı kahramanları gibi "adam ejderhası" olarak adlandırılabilir. Arşunoğlu Direk Tekür hikâyede şu şekilde tasvir edilir:

"Ol kalanun bir tektürü var ıdı, adına Arşunoğlu Direk Tekür derler idi. Ol kâfirün altmış arşun kameti var ıdı. Altmış batman gürz salar ıdı. Katı muhkem yay çekeridi." (Gökyay, s. 98)

İşte bu Direk Tekür ile karşılaşması Deli Dünder'a mağlubiyeti tattırır. Yeğenek ve yoldaşları Düzmürd kalasına yaklaştıklarında onları gören kâfirler, durumu beylerine haber verirler. Arşunoğlu Direk Tekür silahlı olarak kaleden dışarı çıkar ve Oğuzdan er diler. Kıyan Selçük oğlu Deli Dünder onun karşısına gelir. Gerisini Dede Korkut'tan dinleyelim:

"Kıyan Selçükoğlu Deli Dünder yerinden durugeldi. Altmış tutam sivri cıdasın koltuk kıarup ol kâfire yetdi. Ol kâfiri karşısından süsem dedi, süsemedi.

Kâfir tekür karmalayup zarb etti. Sünüsün çekti elinden aldı. Ol altmış batman gürz ile Delü Dünder'ı depre tutup çaldı. Gen dünya Dünder'un başına dar oldu. Kazılık atını döndürdü, askerine geldi. Kayıda döndü." (Gökyay, s. 101)

Böylece "Demirkapı Derbendinde beg olan, kargı mızrak ucunda er böğürden, hasmına yettiğinde kimsin diye sormadan canını alan deli Dünder, önce elinden mızrağını kaptırır, ardından başına altmış

batman ağırlığında gürzü yiyerek mağlup bir şekilde askerinin yanına döner. Dede Korkut, hikâyelerinde gerilimi muhafaza etmekte ustadır. O, yeni bir kahraman yaratacaktır. Bu kahraman, kimsenin yene-
mediği Arşunoğlu Direk Tekür'ü yenerek babasını esaretten kurtaracak olan Beğ Yeğenek'tir. Oğuz'da delilikleri ve kahramanlıkları ile tanınmış yiğitlerin bu karşılaşmalarda mağlup olmaları Yeğenek'in yaptığı işi daha erişilmez hâle getirir.

Delü Evren

Beğ Yeğenek, on altı yıldır Düzmürd kalesinde tutsak olan babası/Kazılık Koca'yı kurtarmak için Bayındır Handan asker istediğinde, onun yanına katılan beğlerden birisi de Deli Evren'dir. Kahramanımız "Ejderhalar ağzından adam alan" şeklinde tavsif edilir. Evren aynı zamanda "ejderha" anlamına da gelir. Buradaki delilik de yine yiğitlik ve korkusuzluk anlamında kullanılmıştır. Deli Evren korkusuzca canavarlarla savaşmakta ve onların parçalamaya çalıştıkları yiğitleri kurtarmaktadır. Bayındır Hanın katında ve Oğuz'da kahramanlığı ile tanınan bir kişi olduğu seçkin beyler arasında onun da katılmasından anlaşıyor (Gökyay, s. 100 ve CLXII).

Deli Kara Budak

Kazan Beğ'in kardeşi Kara Göne'nin oğludur. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu ve Bamsı Beyrek hikâyesinde "Delü" unvanı ile anılan Budak Beğ, diğer yerlerde Kara Budak şeklinde anılır. Akınlarda sol kolda yer alır. Altı kanatlı gürzü meşhurdur/Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu'nda (Gökyay, s. 29) sol kolda karşısına gelen Buğacuk Melik'i başına vurduğu gürzü ile atından aşağı yuvarlar ve öldürür. Bu büyük savaşta 12 bin kâfir kılıçtan geçirilir, beş yüz Oğuz yiğidi şehit olur. Kazan Beğ Şekli Melik'in başını keser. Kendi yakınlarını ve hazinesini geri aldığı gibi kâfirden bol miktarda ganimet elde eder.

Kara Budak'ın Bayındır Han katında önemli yeri vardır. Bamsı Beyrek hikâyesi-

nin girişinde yapılan tasvirde Bayındır Hanın karşısında yayına dayanmış olarak Kara Göne oğlu Kara Budak durmaktadır. Hanın sağında Kazan oğlu Uruz Beğ, solunda ise Kazılık Koca oğlu Beğ Yeğenek bulunmaktadır. Bu üç genç, Oğuz'un geleceğini, delişmen kudretini temsil ederler. Bayındır Hanın onlara verdiği değer de alp tipini ileriye dönük olarak teşvik ettiğini gösterir. Bayındır Hanın meclisinde bulunan diğer kalın Oğuz Beylerinin yanında bu üç gence özel yer verilmesi, bu bakımdan önem taşımaktadır.

Bayburt hisarı önlerinde yapılan savaşta, Kara Aslan Melik'i Kara Budak öldürür. Beyrek'in Banı Çiçek'le 16 yıllık esaret hayatının bitiminde buluşmalarından sonra, 39 yiğidinin esir olduğu Bayburt hisarına gelirler, orayı feth ederler. Kâfirin kilisesini mescid yaparlar, ezan ve hutbe okuturlar.

Kazan Hanın Oğlu Uruz'un Esir olduğu hikâyede, Kara Dervend'de Kazan Han tek başına oğlu Uruz'u kurtarmak için savaşırken yardımına koşanlar arasında Kara Budak da vardır. Yine askerinin sol kanadındadır. Buğacuk Melik'i mızraklayarak atından düşürür ve başını keser. Bu savaşta da 15 bin kâfir ölür, Oğuzdan üç yüz yiğit şehit olur. Bu hikâye, kahramanları ve savaşın cereyan edişi bakımından Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu'nu hatırlatır (Gökyay, s. 59-74).

Kara Budak'a, Beğ Yeğenek hikâyesinde tekrar rastlarız. Beğlerin sohbetinde biraz övünerek konuşan Yeğenek, Kara Budak'ın tepkisini çeker ve henüz 15 yaşına girmiş Yeğenek'e, babasının tutsak olduğunun söylenmesinin yasaklanmasına rağmen, Deli Kara Budak bu yasağı çiğner. Beğ Yeğenek'e o kadar yiğit ise on altı yıldır Düzmürd kalesinde tutsak olan babası Kazılık Koca'yı kurtarması gerektiğini söyler. Kendisine verilen "delü" sıfatına uygun olarak sabrı taşığında taşı gedikine koyar. Bu bölümü Dede Korkut'tan dinleyelim:

"Günlerdeen bir gün Yeğenek oturup begler ile sohbet eder iken Kara Güne oğlu Budagıla uz düşmedi, birbirine söz atışdılar.

Budak aydur: Bunda laf urup nidersin, ne gürlersin? Çünkü er dilersin, varup babanı kâfir elinden kurtarsana, on altı yıldır tutsaktır, dedi." (Gökyay, s.99).

Deli Karçar

Dede Korkut Kitabında önce kaba kuvveti ile etrafına korku salan, ancak sonradan veli (Dede Korkut)'un manevî gücü ile Deli Dumrul kadar olmasa da hizaya giren kahramanlardan birisi de Bay Bican Beğin kızı Banı Çiçek'in kardeşi Deli Karçar'dır.

Kam Büre Beğ oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinin başında Kam Büre Beğ'e oğul vermesi için Hakk'a dua eden Oğuz Beğlerinden, Bay Bican Beğ de kendisine bir kız vermesi için Tanrı'ya dua etmelerini ister. Ve doğacak kızını Bay Büre Beğ'in doğacak oğluna adaklar. Bu bölümde Bay Bican Beğ'in başka çocuğunun bulunup bulunmadığı açık değildir.

"Ol zamanda beglerün alkış alkış, kargış kargış" (Gökyay, s. 31) olduğundan duaları kabul olur ve Tanrı, Bay Büre Beğ'e bir erkek oğul, Bay Bican Beğ'e de bir kız evlat verir.

Aradan yıllar geçer. Bir avlanma sırasında Beyrek Banı Çiçek'in otağı civarına gelir. Yarışır, ok atışır, güreşir ve sonunda tanışırlar. Böylece sıra Beyrek'le Banı Çiçek'in evlenmesine gelir. Ama ortada Banı Çiçek'in Deli Karçar gibi bir kardeşi vardır. Kız kardeşini isteyen öldürmektedir.

Elbette bu durum Oğuz elinin ortak meselesi hâline gelir. Kalın Oğuz beyleri Bay Büre Beğ'in otağında toplanırlar. Toplantıya katılanlar arasında Dede Korkut da vardır. Meşveretten, kızı istemeye Dede Korkut'un gitmesi yönünde "tavsiye karar" çıkar.

Dede Korkut görevden kaçacak adam değildir. Ama kız istemeğe gittiği kişi önü-

ne geleni öldüren Deli Karçar'dır. Tatlı canı kurtarmak için gereğinde kaçmayı da bilmek lâzımdır. Onun için binitlerinin süratli olması gereklidir. Dede Korkut, kalın Oğuz Beylerine şunları söyler:

"Yarenler çünkü meni varsun dersiz, göndürsüz, biltürsüz kim ol delü Karçar kız karındaşını dileyeni öldürür. Bari Bayındur Hanın tavlâsından iki şahbaz, yüg-rük at getirün. Bir Keçi Başlı Geçer Aygır'ı, bir Toklu Başlı Doru Aygır'ı. Nagâh kaçma kovma olurısa birisini binem, birisini yedem, dedi." (Gökyay, s. 37)

Dede Korkut yola çıkar, arkadaşları ile bir hedefe atış yapmakta olan Deli Karçar'ı görür selâm verir. Deli Karçar selâmı alır, ama kendisine ancak eceli gelen kişinin yaklaşmaya cesaret edebileceğini söyleyerek, Dede Korkut'a geliş sebebini sorar. Dede Korkut:

"Tanrının buyruğu Peygamberün kavliyle aydan arı, günden görklü kız kardeşün Banı Çiçeği Bamsı Beyreğe dilemeğe gelmişem." der demez, Deli Karçar'ın tepesi atar, Kara Aygır ile silahlarını ister ve Dede Korkut'u kovalamağa başlar. Dede Korkut iyi bir binicidir. Önce Toklu Başlı Doru aygıra binerek kaçmaya başlar, bir süre sonra o yorulunca, sıçrayıp Keçi Başlı Geçer Aygıra biner. Ama Deli Karçar ona yetişir ve kılıcını kınından sıyrıp Dede Korkut'a hamle kılmak üzere iken Tanrı'ya sığınır. "Çalarısın elin kurusun" diye beddua edince, Deli Karçar'ın havaya kalkmış eli havada asılı kalır. "Zira Dede Korkut velayet ıssıdır." Yani velidir.

Bu, manevî kuvvetin maddî kuvvete üstünlüğünü gösterir. Kendisinden kalın Oğuz beylerinin bile çekindiği Deli Karçar, böylece manevî kuvvet karşısında çaresiz kalır. Kaba kuvvetin bir sınırının olduğunu anlar. Bunu bir başka hikâyede Deli Dumrul'a Azrail göstermişti. Deli Karçar'a da Dede Korkut gösterir (Gökyay, s. 38). Hikâyede Dede Korkut Alp-eren tipini, Deli

Karçar ise alp tipini temsil ederler. Her akın veya savaş öncesi kalın Oğuz beylerinin arı sudan abdest alıp, ak alımla iki rekât namaz kılmaları alp tipinden, alp-eren tipine doğru geçişi ifade eder. Ama Deli Dumrul ve Deli Karçar gibi bu aşamayı kat edemeyip alplik aşamasında kalan yiğitler de vardır. İşte onlar da manevî güçle birebir tanışarak alp-eren tipine doğru yönelirler.

Deli Karçar aman diler, kardeşini vereceğini söyler ve Dede Korkut'tan kendisini sağaltmasını ister. Hakk'ın emri ile Deli'nin eli "sappasağ" olur. Ama deliliği hâlâ tesirini icra etmektedir. Dede Korkut'a "Dede, kız kardeşumun yoluna ben ne isterisem verür misin?" diye sorduktan sonra, evet cevabını alınca, dişi deve yüzü görmemiş bin buğra, kıarak görmemiş bin aygır, koyun görmemiş bin koç, bin kuyuksuz kulaksız köpek ve bin tane de pire ister. Eğer bunları getirmeden kıızı almaya gelirse, o zaman onu öldüreceğini söyler. Neticede bütün bunlar temin edilir. Dede Korkut Deli Karçar'ı pireli eve sokar ve onun her tarafını pire sarar. Karçar'ı bu durumdan yine Dede Korkut kurtarır.

Gerdek gecesi Beyrek Bayburd hisarının Beyi tarafından esir alınarak Bayburt kalesine götürülür. Beyreğin mahpusluğu 16 yıl sürer. Deli Karçar, Bayındır Han'ın huzuruna çıkarak diz çöker ve şunları söyler:

"Devletlü Hanun ömrü uzun olsun, Beyrek diri olsa on altı yıldan berü ya haberi ya kendi gelür idi. Bir yiğit olsa dirisi haberün getürse, çarğab altın akça verürüdüm; ölüsü haberin getürene, kız kardeşum verürüdüm." (Gökyay, s. 42).

Deli Karçar'ın bu sözleri sonunda onun da durulduğunu ve Oğuz'un temel değerleri ile buluştuğunu gösterir.

Dede Korkut hikayeleri İslam öncesi alp tipinden, İslam sonrası alp-eren tipine geçişi gösteren ilginç örnekleri taşımakta-

dır. Bu hikayelerde "deli" kelimesi kendi gücüne aşırı şekilde güvenen ve korkusuzca -bazen şüursuzca- hareket eden kahramanlara verilen bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Deli Dumrul ve Deli Karçar örneklerinde görüldüğü üzere onların maddî güçleri, kendilerini aşan bir manevî güç tarafından denetim altına alınır.

Hikâyelerdeki bu tercihin, toplumda güç sahibi olanlarda, kendilerinden güçsüz kimselere karşı adaletli davranma duygusunu geliştirme amacına yönelik olduğu söylenebilir.

NOTLAR

¹ Açları doyurmak, çıplakları giydirmek Orhun Yazıtlarında üzerine sık sık vurgu yapılan hükümdara ait özelliklerdendir. Kül Tigin Yazıtının Güney cephesinde Bilge Kağan'a ait şu cümleler bulunmaktadır: "Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa, bu sözümde yalan var mı?" Aynı yazıtın Doğu Cephesinde de şu sözler yer alır: "Varlıklı, zengin millet üzerine oturdum. İşte ayağz dışta donasız (elbisesiz); düşkün, perişan milletin üzerine oturdum. Küçük kardeşim Kül Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcamızın kazandığı milletin adı sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturdum. Küçük kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile öle yite kazandım. Öyle kazanıp bütün milleti ateş su kıldım." Yine aynı cephanin bir başka yerinde bu konu üzerinde tekrar durulur: "Ondan sonra Tanrı bağışlasın, devletim var olduğu için, kismetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım." (Ergin, s.19, 25.)

KAYNAKLAR

- Divanü Lügati't-Türk, (1992, Hazırlayan: Besim Atalay), Ankara, TDK Yayınları.
Ergin, Muharrem, (1975), Orhun Abideleri, İstanbul, Bağcı Yayınları.
Gökyay, Orhan Şaik, (1973), Dedem Korkutun Kitabı, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
Kaplan, Mehmet, (1996), Tıp Tahlilleri, İstanbul, Dergah Yayınları.
Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, (1992), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
Pakalın, M. Zeki, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (1983), İstanbul, MEB Yayınları.
Tuğlacı, Para, (1995), Okyanus, İstanbul, ABC Kitabevi.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı, (1993), "Deli", "İslam Ansiklopedisi", İstanbul, MEB Yayınları.

14-00000
 The purpose of this report is to provide a summary of the results of the research conducted by the Department of the Interior, Bureau of Land Management, in the area of the management of the National Forest System lands. The report is organized into four main sections: (1) Introduction, (2) Methods, (3) Results, and (4) Conclusions. The Introduction section provides a brief overview of the National Forest System and the Bureau of Land Management's role in its management. The Methods section describes the data sources and the analytical techniques used in the study. The Results section presents the findings of the study, and the Conclusions section summarizes the key points of the report.

1. The first step is to identify the problem. This involves understanding the current situation and the goals that need to be achieved.

1. The first step is to identify the key components of the system. This includes understanding the hardware, software, and data involved.

400

Kürşat Hoca

Türk Dili I

Demet

~~SEHMEK~~

~~Enerjide~~

Demet I

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE SAVAŞÇI KADIN TİPİ VE ANIMUS KAVRAMI

Kürşat ÖNCÜL*

ÖZET

Türk kültürünü, yaşayışını, gelenek ve göreneklerini destandan hikâyeye geçiş döneminin özellikleri doğrultusunda veren Dede Korkut Kitabı Türk kültür tarihi açısından edebiyatımızın en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Eserin tarihiliği ve derinliğinden dolayı eserdeki kadın ve erkek kahramanlar da bu yapının oluşturmuş olduğu tipler şeklinde karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, kadın kahramanlar

TYPE OF COMBATANT WOMAN IN DEDE KORKUT BOOK AND ANIMUS CONCEPT

ABSTRACT

Dede Korkut Book which narrated Turkish culture, life, traditions, and mores in accordance with characteristics of the time is accepted one of the most important work of our literature in terms of the history of Turkish culture. Due to historically and depth of it, the heroes the work also come to the scene as the types this structure.

Key Words: Dede Korkut Book- woman heros

XIV., XV. yüzyıllarda yazıya geçirildiği kabul edilen Dede Korkut Hikâyeleri, Türk sosyo-kültürel yapısını aktarması, en eski Türk eposu olan Oguzname'nin bir bölümü olması, (Tural 1998: 9) destandan hikâyeye geçiş süresini göstermesi ve çeşitli açılardan Türk kültürüne ışık tutması bakımından edebiyatımızın en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Bu derece önemli bir eser olmasına karşın eserin yazarı, yazılış tarihi, olayları, mekanı ve kahramanları ile ilgili tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu tartışmaların nedenleri arasında

* Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Araştırma Görevlisi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic

Volume 3/2 Spring 2008

yazın
jurnalı tarih

niçien bol romanlar

hikâyelerdeki zaman diliminin ve coğrafi alanın zenginliği, esere olan bakış açısı ve buna bağlı olarak eseri belirli bir zamana ve zemine oturtma kaygısı gibi çeşitli unsurlar sayılabilir.

Biz, bu tartışmalardan ziyade Jung'un ortaya koyduğu arketip kavramına bağlı olarak geliştirdiği 'animus' kavramının yalnızca saldırganlık ve savaşçılık boyutunu Dede Korkut hikâyelerindeki kadın tipler açısından ele aldık. Hikâyelerin tarihiliğini ve adı geçen kadın kahramanların diğer kadınlardan farklı şekilde hareket etmelerini de esas alarak 'Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı', 'Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı' ve 'Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy' adlı hikâyelerdeki kadın tiplerini değerlendirdik.

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki tiplerin oluşumunda eserin tarihiliğinin önemi büyüktür. Eserde adı geçen Karacukdağ, Karşuyatan, Karadağ, Aladağ gibi coğrafi adlar, hikâyelerde anlatılan olayların Oğuzların Türkistan'dan ayrılmadan önceki dönemlerde yaşandığının göstergesi olarak kabul edilir. (Gökyay 1997: 2) Kazan'ın Oğuz destanının baş kahramanı olmasından dolayı Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy'un da Oğuzların, Orta Asya'da yurtlarında iken teşekkül ettiği (Gökyay 1997: 2) Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun ise arkaik destan özelliği taşıdığı (Aça 2000: 17) belirtilir. Arkaik destan olarak kabul edilmesinin nedeni olarak da bu destanların en yaygın konularından birinin olağanüstü bir şekilde doğan ve olağanüstü özelliklere sahip kahramanın daha doğmadan ya da doğar doğmaz söylenmesi, kendisinden kaçırılan sözlüsünden haberdar olup aşık olduğu kızı bulmak için sefere çıkması, bu yolculuk sırasında pek çok olağanüstü engel ya da varlıklarla mücadele etmesi, sözlüsünün/sevgilisinin obasına/toyuna varan kahramanın rakiplerle mücadele etmesi (Aça 2000: 16) gösterilir.

Hikâyelerin oluşum tarihi itibarıyla atlı-göçebe kültür ve medeniyetinin yaşandığı dönemin insanı ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmaya, kuvvetli, heybetli olmaya mecburdur. Çünkü boylar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı ve destan devrinin temel

hikayelerinde zaman belirleme

Erkeklerin kolektif bilinçaltındaki dişi yanı, anima
Kadınların bilinçaltındaki erkek yanı ise animus

özelliklerinden kabul edilen kolektif düşünce prensibinin hakim olduğu bu dönemde yiğitlik, savaşçılık ve güç bireyin kendini, ailesini ve içinde bulunduğu toplumu koruması için en önemli unsurdur. (Günay 1989: 54) Dış dünyaya karşı fiziki olarak güçlü olan bu insanlar, ruhsal dünyaları açısından da güçlü olmak zorundadır. (Günay 1989: 42) Bu durum çekirdek aile yapısına (Kaplan 1988: 25) ve özellikle coğrafi şartlar gereği oluşmuş olan konar-göçer yaşam tarzına sahip Türk toplumundaki kadınların da erkekler gibi hareket halinde olması mecburiyetini doğurmuştur. (Torun 1999: 148) Neticede bu şartlar av avlayan, ata binip ok atan, erkeklerle rekabete giren, düşmanla savaşıp kelle kesen kadın tipinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Torun 1999: 147, 152) Oğuz Türklerinin batıya geldikleri süreçte sosyal ve siyasal yaşamda meydana gelen değişim, sözlü kültür ürünlerinde mahallileşmelere ve yeni tiplerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. (Gökyay 1997: 2) Bu gelişim çerçevesinde ve oldukça uzun bir tarihi sürecin sonunda yazıya geçirilen Dede Korkut Hikâyeleri 'yiğit kadın' tipinin yanında Dede Korkut'taki ifadesiyle 'cici bici Türkmen kızı' tiplerini karşımıza çıkarmıştır. Ancak hikâyelerin destansı özelliklerinin baskınlığı nedeniyle 'cici bici Türkmen kızları'na ait olaylar eserde kendine yer bulamamıştır. Eserin önsözünde belirtilen kadın tipleri ise önsözün hikâyelerden kısmen bağımsız ve daha sonraki tarihlerde eklendiği kabul edildiğinden (Torun 1999: 142) bu değerlendirmeler içinde ele alınmamıştır.

Jung, insanlarda kolektif dışıuşuru meydana getiren atalardan geçme imajlar bütünü olduğunu savunur ve erkeklerin kolektif bilinçaltındaki dişi yanını anima, kadınların bilinçaltındaki erkek yanı ise animus olarak adlandırır. Kadındaki cesaret ve saldırganlığın temelini de bu yapıyla açıklayarak (Fordham 2001: 72) bu kavramı, kadına miras kalan erkeğin kolektif imajına, yaşamı boyunca erkeklerle olan ilişkilerinden kaynaklanan deneyimine ve içindeki gizli erkeksi kökene bağlar. (Fordham 2001: 70) Kadının özellikle ilk karşılaştığı baba, ağabey tipinin bilinçaltındaki kolektif imajla ve çevre şartlarıyla birleşince savaşçılık ve saldırganlık vasıflarını güçlendirdiğini kabul eder.

Dirse Han'ın Annesi
Boğaç Han'ın "
Bamsı Beyrek'in "
Deli Dumrul'un Eşi
Burla Hatun
Bay Börü'nün Eşi
Deli Dumrul'un Annesi
Kan Turalı'nın "

577

Kürşat ÖNCÜL

Bu noktada destanların, kadınların hakim olduğu bir ortamda geçmiş ve belki kadınlar tarafından yaratılmış olduğu fikri kabul edilirse; destanlardaki kadınların erkeksi duruşunun nedeninin mitlerden destana doğru ilerleyişteki (özellikle kamlık dininin ortaya çıkışı sürecinde ve öncesinde) kadın egemen toplum yapısından kaynaklandığı ortaya çıkar. (Çobanoğlu 2003: 113) Bu süreç (kadın egemen toplum yapısının kırılması) hayvancılık ve demircilikle beraber sona ermeye ve erkek egemen bir toplum yapısını meydana çıkarmaya başlamıştır. Bu durumda, medeniyetin gelişimi neticesinde ortaya çıkan yeni sosyal yapı ve şartlar farklı tiplerin oluşumunu sağlamıştır. Bundan dolayı daha önceki dönemlerde kadın, medeniyet devrelerine göre:

İslamiyet öncesi, İslam kültürü etkisi, yerleşik hayat ve batı medeniyeti (Kaplan 1998:141) bağlamında; eserdeki sosyal konumlarına göre:

1.İdeal Eş ve Anne Tipi

2.İdeal Sevgili Tipi

3.Yardımcı Tip olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır.

İdeal Eş ve Anne Tipinde Dirse Han'ın Hanımı, Boğaç Han'ın Annesi, Burla Hatun, Deli Dumrul'un Eşi, Bay Börü'nün Eşi, Bamsı Beyrek'in Annesi, Deli Dumrul'un Annesi, Kan Turalı'nın Annesi, Tepegöz'ün annesi olan Peri Kız, Begül'in eşi, Segrek'in annesi,

İdeal Sevgili Tipinde, Banı Çiçek, Selcen Hatun, Bayburt Tekfur'unun kızı, Segrek'in evlendiği kız verilmiştir. (Ekici 2000:126,134)

Hikâyelerdeki kadın tipler moral özellikleri açısından ise müspet ve menfi tipler olarak ele değerlendirilmiştir.(Torun 1999: 141)

Dede Korkut hikâyelerini 'animus' kavramı doğrultusunda değerlendirdiğimizdeyse belirttiğimiz üç hikâyedeki Banı Çiçek, Boyu Uzun Burla Hatun ve Sarı Donlu Selcen Hatun'un diğer kadınlardan farklı oldukları görülecektir. Çünkü her ne kadar hikâyelerdeki hemen tüm kadınların, göçebe toplum yapısı ve Türklerin hayata bakış tarzı gereği, erkeklerden kaçmayan, ata binen ve

Sarı Donlu Selcen Hatun
Boyu Uzun Burla Hatun
Banı Çiçek

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

cesur yapısına rağmen belirtilen kadınlar diğerlerine oranla daha yiğit, erkeksi bir duruş göstermektedir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı'nda Kan Turalı istediği kızın özelliklerini şu şekilde ifade eder: "Baba men yirümden turmadın ol turmuş ola, men karakoç atuma binmedin, ol binmiş ola, men kanlı kafir iline varmadın ol varmış ola mana baş getürmüş ola" (Ergin 185) 'Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı'nda Beyrek de babasına evlenmek istediği kızın özelliklerini aynı şekilde sıralar "Baba mana bir kız alı vir kim men yirümden turmadın ol turmah gerek, men karakoç atuma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol mana baş getürmek gerek, bunun gibi kız alı vir baba mana." (Ergin 1989: 124)

Bu sözlerin ardından Kan Turalı'nın babası Kanlı Koca "Oğul sen kız istemez-imişsin bir cılasun bahadır ister-imişsin anun arkasında yiyessin içessin hoş kiçessin" (Ergin 1989: 185) Beyrek'in babası Pay Püre Han da "Oğul sen kız dilemezsin kendüne bir hampa ister-imişsin" (Ergin 1989: 124) demektedir. Bu ifadelerde Kan Turalı'nın babası Kanlı Koca'nın ve Beyrek'in babası Pay Püre Han'ın verdikleri cevapların benzerliği ortadadır. Bu ifadeleri eserin sadece diline, üslubuna bağlamamak dönemin sosyal özelliklerini ve 'alp tipi'nin niteliklerini ve beklentilerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir kanaatindeyiz. Zira evlilikte denklik söz konusu olduğuna göre alpler, yiğit kadın tipini, zayıf kişiler de cicili bicili tipleri tercih edecektir. (Torun 1999: 147)

Alplerin bu beklentileri hikâyelerin ilerleyen bölümlerinde eşlerinin nitelikleri sıralanarak karşılanır. Sarı Tonlu Selcen Hatun'un vasıfları anlatılırken "sağına soluna iki koşa yay çeker-idi. Atduğı oh yire düşmez-idi. Ol kızun üç canavar kalınlığı kaftanlığı var-idi" ifadesi (Ergin 1989: 185) yine Sarı Tonlu Selcen Hatun'un Kan Turalı ile konuşurken "Big yigit baş esen olsa börk bulunmaz mı olur, bu gelen kafir çok kafirdür, savaşalum, döğışelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün" sözleri (Ergin 1989: 194) ve bir bölük kaza şahin girmiş gibi kafire at salması, 'bir uçından kırup kafiri ol bir uçına' (Ergin 1989: 195) çıkması Selcen Hatun'un

Kanturalı'nın babası Kanlı Koca'nın ifadesiyle 'bir cılasun bahadır' şeklinde olduğunu gösterir.

Beyrek ile Banı Çiçek arasında geçen konuşmada Banı Çiçek'in "Gel imdi senün ile ava çıkalum, eger senün atun menüm atımı kiçer-ise onun atını dahı kiçersin, hem senün ile oh atalum meni kiçer isen anı dahı kiçersin ve hem senünle güreşelüm, meni basarsan onu dahı basarsın" (Ergin 1989: 213) sözleri ve Beyrek'in tüm yiğitliğine rağmen güreş esnasında zorlanması kendine bir 'hampa' bulduğunun işaretidir.

Boyu Uzun Burla Hatun ise,

"Yohsa a Kazan ayağumdan sermüze atayın-mı

Kara tırnak ağ yüzüme çalayın-mı

Güz alması kibi al yanaklarum yırtayın-mı

Çenberüme alça kanun dökeyin-mi

Ağır şiven senün orduna koyayın-mı

Oğul oğul diyübeni buzlayayın-mı" (Ergin 1989:

165)

sözleriyle bu tür bir davranışı kendine yakıştıramadığını ifade eder ve kırk ince belli kızı yanına alarak "kara aygırın tartdurdı, butun bindi, kara kılıcın" kuşanır. "Başum tacı Kazan gelmedi" diyerek yola koyulur. (Ergin 1989: 173) Kazan'ın yardımına gelen diğer beylerle birlikte savaşır ve "Kara tuğın kafirün kılıçlayıp yere salar." (Ergin 1989: 176)

Görüldüğü gibi her üç kadın da yiğit Oğuz beylerine yakışır niteliktedir. Hatta karşılıklı dövüşte erkekleri yenecek güçtedirler. Bu fiziki güçleri onları eserdeki diğer kadınlardan ayırır. Her ne kadar eserdeki diğer kadınlar da ata binme, ok atma gibi çeşitli vasıflara sahip olsalar da Boyu Uzun Burla Hatun, Sarı Tonlu Selcen Hatun ve Banı Çiçek'in özelliklerinin, yaşam tarzı gereği diğer kadınlarda da varolan savaşçılık yeteneğinden çok üstün oldukları görülmektedir.

Kan Turalı'nın babasına: "Belı canum baba eyle isterem, pes varasın bir cici bici Türkmen kızını alasın, nagahandan tayanam üzerine düşem karnı yırtıla" sözü ve "Kanlı Koca sevini kıvanı örü turdu, ağ sakallu pir kocalar yanına bıraktı. İç Oğuz'a girdi kız bulımadı. Tolandı Taş Oğuz'a girdi kız bulımadı. Tolandı Tirabuzan'a geldi." (Ergin 1989: 185) ifadeleri de bu üç

Mehmet AÇA - Köne Epos, Aşıklara Mahsus Evlilik,
Alplara Mahsus Evlilik, Milli Folklor Dergisi

Alev BİRGÜL - Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konu

Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni

Metin EKİCİ - Dede Korkut Kitabında Kadın Tipleri, Uluslararası

Dede Korkut Bilgi Şöleni

Zeynep - İnci - KERMAN - ENGİNÜK - Dede Korkut Kitabında Kadın
Dede Korkut Hikâyelerinde Savaşçı... Mehmet Koplandan Sesmek
580

kadın tipinin diğer kadın tiplerinden ayrıldığı ve o ortamda dahi benzer özellikte birinin bulunmadığının kanıtı olarak kabul edilebilir.

Jung tarafından ortaya konan animus arketipi doğrultusunda 'kadına miras kalan erkeğin kolektif imajı' bilgisini destan devri ve daha öncesi anahenlik dönemlerinden getirmiş olduğu bilinçaltıyla; 'yaşamı boyunca erkeklerle olan ilişkilerinden kaynaklanan deneyimi' bilgisini her üç kadının da aile ve yakın çevresinde yiğitlerin, alplerin varlığına ve yaşam tarzının etkisine bağlamak mümkün olabileceğine ve tüm bunların sonucunda savaşçılık vasıflarının güçlendiğini kabul etmek gerekir.

Netice itibarıyla hikâyelerdeki yaşam tarzının kadına aktif rol vermesi ile "yiğit kadın" "alp kadın" arasındaki farkı ortaya koymak gerekir. Çünkü göçer evli bir yaşam, doğumdan ölüme kadar geçen sürecin büyük bir bölümünde hareket halinde bulunmayı zorunlu kılar. Bu nedenle 'alp kadın tipi', dönemi içinde diğer kadınlardan daha aktif bir rol üstlenenler için geçerli olacaktır. Çünkü ata binmek, belli oranda silah kullanmak, tabiatın içinde ve tabiatla mücadele içinde yaşayan bir çok kadın için tabii bir durumdur. Bundan dolayı özellikle Sarı Donlu Selcen Hatun'un, Banı Çiçek'in ve Boyu Uzun Burla Hatun'un savaşçılıkları ve arkaik duruşlarıyla hikâyelerde adı geçen diğer kadınlardan ayrı ele alınması zorunludur.

KAYNAKLAR

AÇA, Mehmet (2000) "Köne Epos"(Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki "Aşıklara Mahsus Evlilik" Konusunun Kaynaklarından "Alplara Mahsus Evlilik", **Milli Folklor Dergisi**, s.11-21

BİRGÜL-KAHYA, Alev (2000) "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu", **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni**, AKM Yay,s.229-244

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

EKİCİ, Metin (2000) "Dede Korkut Kitabında Kadın Tipleri", Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni AKM Yay, s.123-138

ENGİNÜN, İnci-KERMAN, Zeynep (1998) "Dede Korkut Kitabında Kadın" Mehmet Kaplan'dan Seçmeler C.I, Ank

ERGIN, Muharrem (1989) Dede Korkut Kitabı, Ank. TTK Yay.

FORDHAM, Frieda (2001) Jung Psikolojisinin Ana Hatları (Çev Aslan Yalçiner) İst 2001

GÖKYAY, Orhan Şaik (1997) "Dede Korkut", Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü Türk Dünyası Komisyonu, İst. s.1-5

GÜNAY, Umay (1989) "Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili-I" Türk Kültürü Araştırmaları Ankara, s.39-55

TORUN, Ali (1999) "Dede Korkut Destanlarında Kadın Hakkındaki Telakkiler ve Bunun Eski Türk Kültüründen Taşındığı İzler" Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.2, S.3, s.139-1563

TURAL, Sadık Kemal (1998) "Dede Korkut Destanlarında Aile" Türk Dili, S.553, s.8-12